

بهینه‌سازی کشت کالوس مرزه بختیاری (*Satureja bachtiarica* L.) با استفاده از ریزنمونه‌ها و غلظت‌های مختلف تنظیم‌کننده‌های رشد

لیلا الیاسی^۱، علی اشرف مهربانی^۲، مهدی صیدی^۳ و زینب صفری^۴

۱، ۲، ۳- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، دانشیار و استادیار، دانشگاه ایلام
۴- دانشجوی دکتری، دانشگاه ایلام، (نویسنده مسؤل: zsafari_89@yahoo.com)
تاریخ دریافت: ۹۳/۱۱/۲۸ تاریخ پذیرش: ۹۴/۶/۲۹

چکیده

مرزه بختیاری با نام علمی *Satureja bachtiarica* L. یکی از گیاهان دارویی مهم متعلق به خانواده نعناعیان است که به سبب داشتن ترکیبات با ارزش دارویی از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. بهینه‌سازی کشت کالوس این گونه به عنوان جایگزینی برای تکثیر رویشی مطرح می‌باشد. در این مطالعه یک روش مؤثر برای القاء کالوس مرزه بختیاری در محیط کشت MS با استفاده از ریزنمونه‌ها و غلظت‌های مختلف تنظیم‌کننده‌های رشد گیاهی توسعه داده شد. نتایج نشان داد بالاترین سرعت القاء کالوس (۱۶/۸۲±۰/۹۴) روز پس از کشت) و حجم کالوس (۱۴/۱۷±۰/۴۷) با استفاده از ریزنمونه‌ی میانگره به دست آمد. از سوی دیگر ریزنمونه‌های جوانه انتهایی، میانگره و قطعات گرهی در مقایسه با ریزنمونه‌ی برگ، مطلوب‌ترین ریزنمونه‌ها برای درصد القای کالوس بودند. با توجه به نتایج، قطعات گرهی کشت شده روی محیط کشت تکمیل شده با ۱ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۱ میلی‌گرم در لیتر NAA، منجر به کاهش چشمگیر سرعت القاء کالوس شد. حداکثر حجم کالوس با استفاده از ریزنمونه‌ی میانگره کشت شده روی ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر NAA به دست آمد.

واژه‌های کلیدی: تنظیم‌کننده‌ی رشد، ریزنمونه، کالوس، محیط کشت، مرزه بختیاری

مقدمه

رشد بی‌رویه‌ی جمعیت در کشورهای در حال توسعه و نیاز مبرم صنایع داروسازی به گیاهان دارویی به عنوان مواد اولیه‌ی تولید دارو، ناتوانی در تولید مصنوعی پاره‌ای از داروهای حیاتی توسط صنایع داروسازی و همچنین اهمیت مواد مؤثره گیاهان دارویی در صنایع مختلف باعث شده که توجه و تحقیق پیرامون این دسته از گیاهان از نقطه نظر اهلی‌سازی، کشت، تولید و مصرف از اهمیت خاصی برخوردار باشد (۱).

در میان تمام خانواده‌های گیاهی، نعناعیان دارای بیشترین گونه‌های گیاهی دارویی می‌باشند. خانواده نعناعیان یکی از بزرگترین خانواده‌های گیاهی است که دارای پراکنش جهانی می‌باشد و شامل حدود ۲۰۰ جنس و حدود ۵۰۰۰-۲۰۰۰ گونه از بوته‌های معطر و درختچه‌ای کوتاه می‌باشد. از جمله گیاهان این خانواده، گیاه دارویی مرزه بختیاری با نام علمی *Satureja bachtiarica* L. متعلق به جنس مرزه و گیاهی چند ساله است. گونه‌ی *S. bachtiarica* S. انحصاری ایران و متعلق به منطقه زاگرس است و در استان‌های غربی، مرکزی، جنوب غربی ایران و نیز در رویشگاه‌های طبیعی استان ایلام به صورت خودرو می‌روید (۱، ۳، ۴، ۲۳).

ترکیبات مؤثر این گیاه شامل اسانس‌ها، تری‌ترین‌ها، فلاونوئیدها و رزمارینیک اسید است. اسانس مرزه دارای فعالیت‌های ضدقارچی، ضدویروسی، ضدباکتری و درمانی است و مهم‌ترین ترکیبات شیمیایی اسانس آن مربوط به گروه مونوتروپنئیدها می‌باشند (۱، ۱۹). اسانس‌های مرزه از ترکیباتی مانند کارواکرول، تیمول، بتاکاریوفیلن، گاماترپینن، پی‌سیمین و لینالول تشکیل شده و فعالیت اکسیدانی قوی آن‌ها در مطالعات مختلفی گزارش شده است (۲).

تولید انبوه و سریع این مواد مؤثره در مقیاس زیاد از طریق روش‌های شیمیایی عمدتاً مشکل و یا غیرممکن می‌باشد. از سوی دیگر عواملی مانند محدود بودن منابع گیاهی، بالا بودن هزینه‌ها و سایر مشکلات مربوط به تهیه‌ی متابولیت‌های ثانویه از گیاهان طبیعی، موجب افزایش گرایش به بهره‌گیری از فنون کشت‌بافت برای تولید آزمایشگاهی این ترکیبات با ارزش در دهه‌های اخیر شده است (۱۱). در حال حاضر باززایی گیاهان بوسیله روش‌های کشت سلول و بافت، روشی مهم در اصلاح و تکثیر گیاهان زراعی و باغی به شمار می‌رود. این تکنیک نوعی تکثیر غیرجنسی در شرایط آزمایشگاهی و کنترل شده است که موجب تولید گیاهان یکنواخت از لحاظ محتوای ژنتیکی و کیفی در مدت زمان کوتاه و فضای اندک می‌شود (۱۵). این تکنیک همچنین زمینه حفظ گونه‌های گیاهی در حال انقراض از طریق نگهداری در شرایط انجماد و نیز تولید متابولیت‌های ثانویه در شرایط درون‌شیشه‌ای از طریق کشت سوسپانسیون سلولی را فراهم می‌آورد. امروزه تولید متابولیت‌های ثانویه در گیاهان از طریق کشت کالوس و سوسپانسیون و در شرایط کنترل شده، با توجه به ارزش اقتصادی این ترکیبات دارای اهمیت فراوانی است. تا جایی که استقرار موفق لاین‌های سلولی به منظور تولید درصد بالایی از ترکیبات ثانویه در کشت‌های سوسپانسیون سلولی، توسط تعداد زیادی از محققین گزارش شده است (۸، ۲۲).

کالوس توده‌ای از سلول‌های پاراننشیمی بی‌شکل با دیواره سلولی نازک می‌باشد که در شرایط طبیعی و یا در محیط درون‌شیشه‌ای به صورت سازمان نیافته رشد می‌کنند. بافت کالوس بسته به گونه گیاهی ممکن است از نظر ساختمانی و چگونگی رشد با یکدیگر متفاوت باشد. بعضی کالوس‌ها مقادیر

گیاهان دارویی دانشگاه ایلام کشت شده بود، استفاده شد. گیاهچه‌های جوان، ابتدا به مدت ۸ دقیقه در ظرفی محتوای یک لیتر آب و چند قطره مایع شوینده (به منظور افزایش جذب سطحی)، قرار گرفتند و سپس به مدت ۳۰ دقیقه زیر آب جاری قرار داده شدند. به منظور گندزدایی، گیاهچه‌ها به مدت ۳۰ ثانیه در اتانول ۷۰ درصد قرار گرفتند و برای شستشوی الکل باقیمانده بر سطح نمونه‌ها، یک بار و به مدت ۵ دقیقه با آب مقطر استریل آبکشی شدند. گیاهچه‌ها سپس به مدت ۱۲ دقیقه در محلول هیپوکلریت سدیم یک درصد فرو برده شدند و چهار مرتبه هر بار به مدت ۵ دقیقه آبکشی شدند. در ادامه ریزنمونه‌های میانگرم، قطعات گرهی (جوانه جانبی)، جوانه انتهایی و برگ (قسمت میانی برگ شامل رگبرگ اصلی، به طول ۰/۵ سانتی‌متر) از گیاهچه‌های ضدعفونی شده تهیه شد و بلافاصله به پتری‌دیش‌های حاوی ۴۰ میلی‌لیتر محیط کشت MS (۹) تکمیل شده با ۳ درصد ساکارز، ۰/۸ درصد آگار و تنظیم کننده‌های رشد مختلف مستقر شدند. ترکیبات هورمونی مورد استفاده در این آزمایش شامل: ۶- بنزیل آمینوپورین (BAP) در چهار سطح (۰/۲، ۰/۵، ۱ و ۲ میلی‌گرم بر لیتر) و نفتالین اسید (NAA) در چهار سطح (۰/۱، ۰/۵، ۱ و ۲ میلی‌گرم بر لیتر) بود. در نهایت، میزان pH روی ۵/۸ تنظیم شد و پتری‌دیش‌ها با پارافیلیم مسدود شده و در اتاقک رشد و تحت شرایط تاریکی مطلق و دمای 25 ± 1 درجه سانتی‌گراد نگهداری شدند.

محاسبات آماری

صفات مدت زمان تا القاء کالوس، درصد کال‌زایی و حجم کالوس (با استفاده از مقیاس رتبه‌ای هورکر و نی‌برز) (۶) اندازه‌گیری شدند. آزمایش به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی و با ۴ تکرار اجرا شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SAS 9.2، مقایسه میانگین‌ها با آزمون چند دامنه‌ای دانکن در سطح ۵٪ و رسم نمودارها با استفاده از نرم‌افزار Excel صورت گرفت.

نتایج و بحث

نتایج حاصل از تجزیه آماری صفات بررسی شده (جدول ۱)، نشان داد که اثرات منشاء ریزنمونه برای تمامی صفات، معنی‌دار بوده است. به نحوی که مقایسه میانگین نشان داد ریزنمونه‌ی میانگرم برای صفت مدت زمان تا القاء کالوس، اختلاف معنی‌داری در سطح ۵ درصد با سایر ریزنمونه‌ها داشت و سرعت کال‌زایی بالاتری از خود نشان داد. همچنین این ریزنمونه منجر به تولید حداکثر حجم کالوس شد. ریزنمونه برگ به مراتب درصد کال‌زایی کمتری نسبت به ریزنمونه‌های میانگرم، قطعات گرهی و جوانه انتهایی داشت که این امر احتمالاً مربوط به شرایط فیزیولوژیکی ریزنمونه و مقدار هورمون‌های درون‌زا (اکسین و سیتوکینین) بوده است (جدول ۲).

زیادی لیگنین دارند و در نتیجه سفت و سخت می‌باشند ولی بعضی کالوس‌ها بصورت ترد و شکننده هستند (۲۰، ۱۱). در اغلب گیاهان به منظور تولید کالوس، از محیط کشت MS تکمیل شده با گلوکز (به عنوان منبع قند) استفاده می‌شود. جهت القاء کال‌زایی نیز افزودن هورمون اکسین به محیط کشت ضروری می‌باشد (۱۷).

در یک بررسی روی یکی از گونه‌های جنس مرزه (*Satureja hortensis* L.)، مشخص شد که نوع تنظیم کننده‌ی رشد تأثیر معنی‌داری بر القاء کالوس دارد و محیط کشت‌های محتوی BAP و IBA در مقایسه با محیط‌های حاوی IBA به تنهایی، کال‌زایی بهتری داشتند (۷). همچنین صحراروا و همکاران (۱۶) نشان دادند که محیط کشت B5 تکمیل شده با ۱ میلی‌گرم در لیتر IBA و ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر BAP و نیز محیط کشت MS تکمیل شده با ۲ میلی‌گرم در لیتر IBA و ۲ میلی‌گرم در لیتر BAP دارای حداکثر مطلوبیت برای سرعت القاء کالوس در *S. khuzistanica* بودند. نقش تنظیم کننده‌های رشد گیاهی بر کشت کالوس گونه‌های متعددی از خانواده نعناعیان بررسی شده است. پیوندی و همکاران (۱۲) ضمن بررسی القاء کالوس و اندام‌زایی اسطوخودوس (*Lavandula officinalis*)، نشان دادند که بهترین کالوس‌های اندام‌زا با استفاده از ۲ میلی‌گرم در لیتر BAP به دست آمدند. پیش از آن‌ها، کوازی (۱۳)، از جوانه‌های برگ اسطوخودوس و محیط کشت MS دارای ۴ میلی‌گرم بر لیتر BAP و ۱ میلی‌گرم بر لیتر NAA جهت تولید کالوس استفاده نمود. کالوس‌های حاصل در محیط محتوی ۲ میلی‌گرم بر لیتر 2,4-D و ۴ میلی‌گرم بر لیتر BAP، جنین‌های سوماتیکی تولید نمودند. وی همچنین بیان نمود که محیط حاوی ۵ میلی‌گرم بر لیتر جیبرلین (GA3)، ۰/۵ میلی‌گرم بر لیتر BAP و ۵ میلی‌گرم بر لیتر IBA برای رشد جوانه‌ها و افزایش ساقه مناسب است. در گزارشی دیگر برای تکثیر نعناع، از کشت پروتوپلاست استفاده شد. در این تحقیق پروتوپلاست‌های حاصل از برگ نعناع را در محیط کشت B5 حاوی ۱ میلی‌گرم بر لیتر NAA و ۰/۴ میلی‌گرم بر لیتر BAP قرار دادند، کالوس‌ها پس از سه مرتبه بازکشت، شاخه‌زا شدند و نهایتاً باززایی در محیط B5 بدون هورمون صورت گرفت (۱۸).

از سوی دیگر نتایج کشت کالوس در گیاه مرزنجوش (*Origanum spp*) نشان داد که محیط کشت MS حاوی ترکیبی از ۲ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر NAA، بهترین نتیجه را برای تولید کالوس داشت (۲۱). این تحقیق تلاشی در جهت بهینه‌سازی کشت کالوس گیاه دارویی مرزه بختیاری و زمینه‌سازی برای تولید اقتصادی، بهبود کیفیت و کمیت ترکیبات دارویی موجود در این گیاه می‌باشد.

مواد و روش‌ها

تهیه مواد گیاهی و ریزنمونه

در این مطالعه از توده‌های گیاهی جمع‌آوری شده از مناطق مختلف استان ایلام که در مزرعه تحقیقاتی

شده در ۲ میلی‌گرم در لیتر NAA حاصل شد و همان‌طور که مشخص است، در تمامی غلظت‌های NAA ریزنومنه‌ی میانگرم دارای کارایی بهتری نسبت به سایر ریزنومنه‌ها برای این صفت بود (شکل ۱).

بررسی تغییرات سرعت القاء کالوس ریزنومنه‌های مختلف در اثر غلظت‌های مختلف تنظیم‌کننده‌ی BAP نشان داد که هنگام استفاده از ریزنومنه‌ی قطعات گرهی، اعمال سطح ۱ میلی‌گرم بر لیتر BAP، به شدت بازدارنده بود و این ترکیب بیشترین مدت زمان را برای القاء کال‌زایی به خود اختصاص داد. در این غلظت هورمونی استفاده از سایر ریزنومنه‌ها تأثیر چشمگیری بر بهبود سرعت القاء کالوس خواهد داشت. از سوی دیگر نتایج به دست آمده بیانگر این بود که برای سایر غلظت‌های این تنظیم‌کننده اختلاف معنی‌داری در منشاء ریزنومنه مشاهده نشد (شکل ۲).

از سوی دیگر، سطوح مختلف BAP و NAA به تنهایی، برای هیچ کدام از صفات اختلاف معنی‌داری نشان ندادند، که حاکی از عدم وابستگی صفات ارزیابی شده به غلظت‌های مختلف تنظیم‌کننده‌ها و واکنش یکسان کشت‌ها به غلظت‌های مختلف هر یک از تنظیم‌کننده‌های رشد است. در حالیکه برهمکنش هر کدام از آن‌ها با منشاء ریزنومنه، تفاوت معنی‌داری برای برخی از صفات داشتند که بیانگر واکنش متفاوت ریزنومنه‌ها به غلظت‌های مختلف تنظیم‌کننده‌های رشد می‌باشد. به این صورت که برهم‌کنش سطوح مختلف تنظیم‌کننده‌ی NAA و منشاء ریزنومنه تنها برای صفت حجم کالوس و برهم‌کنش سطوح مختلف تنظیم‌کننده‌ی BAP و منشاء ریزنومنه تنها برای صفت مدت زمان تا القاء کالوس، اختلاف معنی‌دار داشتند (به ترتیب در سطوح احتمال ۵ و ۱/۱ درصد) (جدول ۱). نتایج مقایسه میانگین نشان داد که بیشترین حجم کالوس با استفاده از ریزنومنه‌ی میانگرم کشت

جدول ۱- تجزیه واریانس تأثیر تیمارهای مختلف و برهمکنش آن‌ها بر صفات مورد ارزیابی

Table 1. Variance analysis of effect of different treatments and their interaction on evaluated traits

منابع تغییر	درجه آزادی	مدت زمان تا القاء کالوس	درصد کال زایی	حجم کالوس	میانگین مربعات
ریزنومنه	۳	۱۹۳/۵۲	۱۶۴۱۶/۹۳ ^{***}	۱۰۴/۸۴ ^{***}	
NAA	۳	۱۰۶/۷۹ ^{ns}	۸۵۴/۴۵ ^{ns}	۵/۸۹ ^{ns}	
BAP	۳	۵۲/۶۱ ^{ns}	۴۴۸/۳۹ ^{ns}	۶/۷۳ ^{ns}	
NAA × ریزنومنه	۹	۹۷/۸۳ ^{ns}	۱۵۶/۳۴ ^{ns}	۲۵/۴۰ ^{ns}	
BAP × ریزنومنه	۹	۱۹۴/۹۱ ^{***}	۳۳۷/۹۳ ^{ns}	۱۶/۰۲ ^{ns}	
NAA × BAP	۹	۲۳۴/۹۳ ^{***}	۳۳۱/۵۹ ^{ns}	۴۳/۰۶ ^{***}	
NAA × BAP × ریزنومنه	۲۷	۱۴۷/۰۱ ^{***}	۲۷۵/۵۳ ^{ns}	۱۹/۵۷ ^{ns}	
اشتباه آزمایشی	۱۹۲	۵۲/۹۴	۳۳۹/۶۶	۱۰/۹۹	

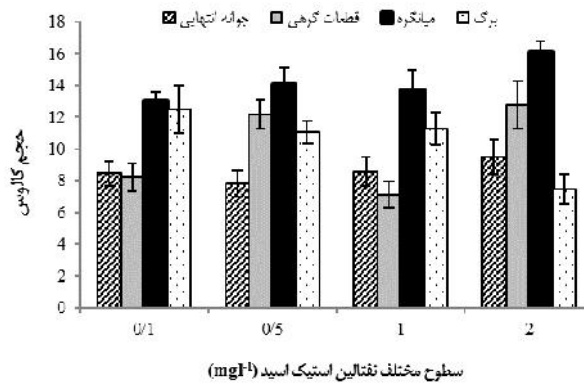
ns، * و ** به ترتیب غیر معنی‌دار و معنی‌دار در سطح احتمال ۵ و ۱ درصد.

جدول ۲- مقایسات میانگین اثرات اصلی صفات ارزیابی شده

Table 2. Mean comparisons of the main effects of evaluated traits

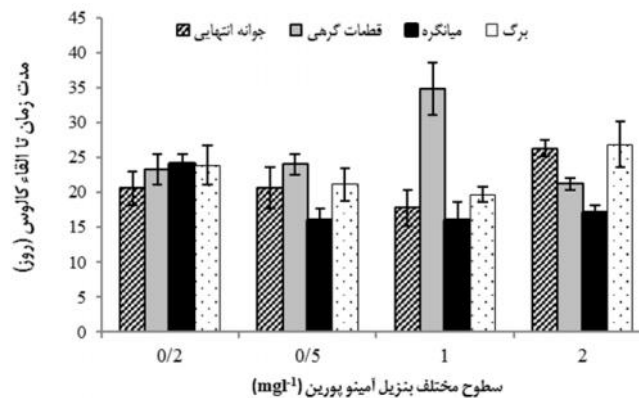
عوامل آزمایشی	سطوح فاکتورها	مدت زمان تا القاء کالوس	درصد کال‌زایی	حجم کالوس
ریزنومنه	قطعات گرهی	۱/۴۰ ^a ± ۲۴/۷۵	۲/۰۷ ^a ± ۹۳/۰۱	۰/۵۷ ^d ± ۹/۷
	جوانه انتهایی	۱/۱۶ ^a ± ۲۱/۳۱	۲/۲۷ ^a ± ۹۲/۸۹	۰/۴۴ ^d ± ۸/۵۶
	میانگرم	۰/۹۴ ^d ± ۱۶/۸۲	۲/۷۸ ^a ± ۸۶/۱۹	۰/۴۷ ^a ± ۱۴/۱۷
NAA	برگ	۱/۲۷ ^a ± ۲۳/۰۷	۲/۰۲ ^d ± ۴۳/۰۱	۰/۵۱ ^d ± ۹/۹۴
	۰/۱	۱/۳۳ ^{ad} ± ۲۴/۴۴	۳/۳۳ ^{ad} ± ۸۰/۵۷	۰/۴۹ ^d ± ۹/۸۶
	۰/۵	۱/۱۶ ^d ± ۲۰/۳۸	۳/۷۲ ^d ± ۷۵/۶۹	۰/۵۱ ^a ± ۱۱/۱۳
BAP	۱	۱/۲۹ ^{ad} ± ۲۲/۰۲	۳/۲۳ ^{ad} ± ۸۶/۲۹	۰/۵۷ ^a ± ۹/۹۸
	۲	۱/۱۸ ^d ± ۱۹/۶۱	۳/۴۷ ^d ± ۷۳/۷۴	۰/۶۵ ^a ± ۱۰/۷۱
	۰/۲	۱/۰۸ ^a ± ۲۲/۴۳	۳/۶۶ ^{ad} ± ۸۰/۲۵	۰/۳۹ ^d ± ۹/۱۳
	۰/۵	۱/۱۹ ^{ad} ± ۲۰/۲۳	۳/۴۸ ^{ad} ± ۷۸/۵۲	۰/۶۵ ^a ± ۱۱/۳۱
	۱	۱/۳۸ ^a ± ۲۰/۷۴	۳/۴۰ ^a ± ۷۳/۸۰	۰/۵۵ ^{ad} ± ۱۰/۵۸
	۲	۱/۳۳ ^{ad} ± ۲۲/۶۲	۳/۴۰ ^a ± ۸۱/۹۲	۰/۵۸ ^{ad} ± ۱۰/۰۷

مقادیر، میانگین ۴ تکرار ± SE (انحراف معیار میانگین‌ها) است. حروف یکسان بیانگر عدم اختلاف معنی‌دار با استفاده از آزمون چند دامنه‌ای دانکن است.

شکل ۱- بررسی پاسخ ریزنمونه‌های مختلف به غلظت‌های مختلف تنظیم کننده‌ی نفتالین استیک اسید برای صفت حجم کالوس (mg l^{-1} : میلی گرم در لیتر)

Figure 1. The response of different explants to different concentrations of NAA for volume callus trait

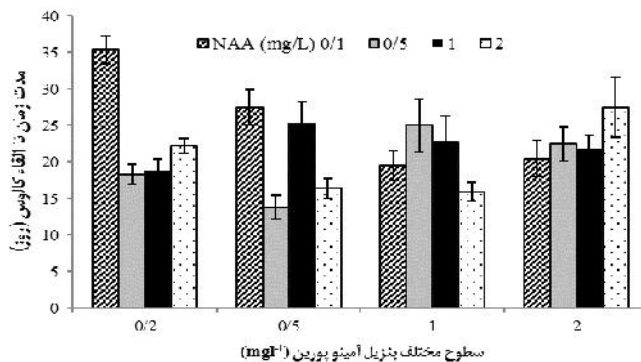

شکل ۲- تغییرات مدت زمان تا القاء کالوس تحت تأثیر ریزنمونه‌ها و غلظت‌های مختلف تنظیم کننده‌ی بنزیل آمینو پورین (mg l^{-1} : میلی گرم در لیتر)

Figure 2. Change of duration to callus induction under influence of different explants and different concentrations of BAP

بنابراین در محیط کشت‌های محتوی $0/2$ میلی گرم در لیتر BAP، غلظت‌های بالاتر $0/5$ و 1 و 2 میلی گرم در لیتر دارای کارایی بهتری نسبت به $0/1$ میلی گرم در لیتر هستند. از طرف دیگر، استفاده از $0/5$ میلی گرم در لیتر BAP در ترکیب با $0/5$ میلی گرم در لیتر NAA دارای حداکثر مطلوبیت برای دستیابی به کالوس در کوتاه‌ترین زمان بود (شکل ۳). مطلوبیت BAP ($0/5$ میلی گرم در لیتر) البته در ترکیب با اکسین IBA، برای دستیابی به حداکثر سرعت کال‌زایی اخیراً در گونه‌ی *Satureja khuzistanica* گزارش شده است (۱۶)

تجزیه واریانس برهمکنش سطوح مختلف تنظیم کننده‌های BAP و NAA، نمایانگر وجود اختلاف معنی‌دار برای صفات مدت زمان تا القاء کالوس و حجم کالوس در سطح احتمال $0/1$ درصد بود. اما درصد کال‌زایی تحت تأثیر ترکیبات مختلف هورمونی یکسان بود (جدول ۱). نتایج نشان داد که ترکیبات مختلف هورمونی واکنش‌های متفاوتی به صفت مدت زمان تا القاء کالوس نشان دادند. به نحوی که ترکیب هورمونی $0/1$ میلی گرم در لیتر NAA و $0/2$ میلی گرم در لیتر BAP، در مقایسه با سایر ترکیبات هورمونی حداکثر زمان را برای القاء کالوس نشان دادند.

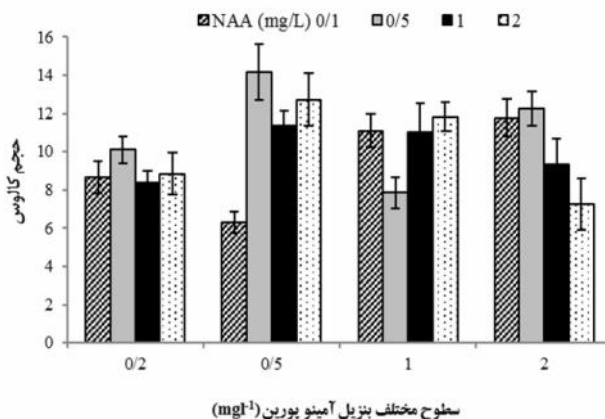

شکل ۳- تأثیر برهمکنش تنظیم‌کننده‌های مختلف رشد بر مدت زمان تا القاء کالوس (mgL⁻¹: میلی‌گرم در لیتر)

Figure 3. Effect of interaction of different growth regulators on duration to callus induction

تنوع سوماکلونی احتمالی در نتیجه طولانی شدن مدت زمان کشت جلوگیری می‌کند. بنابراین استفاده از ترکیبات هورمونی فوق در مقایسه با ترکیبات دیگر از پتانسیل خوبی برخوردارند. کارایی تنظیم‌کننده‌های BAP و NAA در بهینه‌سازی گونه‌های مختلفی از خانواده‌ی نعنائیان گزارش شده است (۲۱،۱۸،۱۵،۱۳).

حداکثر حجم کالوس با استفاده از ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر NAA در ترکیب با ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر BAP به دست آمد (شکل ۴). با توجه به اینکه کمترین زمان برای شروع کال‌زایی در همین ترکیب هورمونی بدست آمد، می‌توان با استفاده از این سطح هورمونی به بیشترین میزان کالوس در کمترین زمان دست یافت. بدیهی است که تولید کالوس بیشتر در مدت زمان کمتر، یکی از اهداف مهم روش‌های کشت‌بافت می‌باشد و این امر، علاوه بر صرفه‌جویی، در وقت و هزینه، از

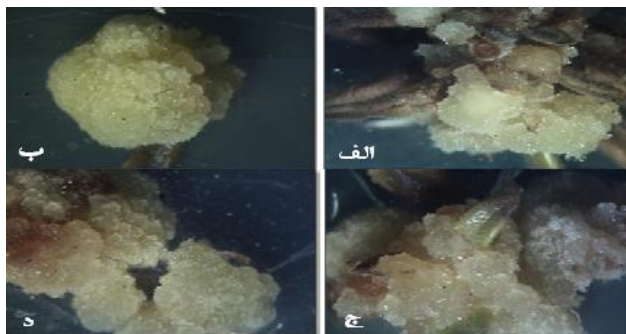

شکل ۴- تأثیر برهمکنش تنظیم‌کننده‌های مختلف رشد بر تغییرات حجم کالوس (mgL⁻¹: میلی‌گرم در لیتر)

Figure 4. Effect of interaction of different growth regulators on callus volume changes

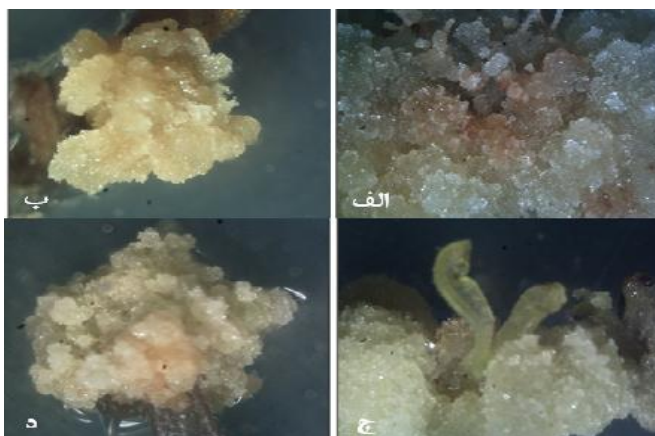
در پاسخ به برخی تنظیم‌کننده‌های رشد و عوامل تنش‌زا ایجاد شود. یک جنین سوماتیکی شبیه به یک رویان تخمی است اما، طی مسیری متفاوت و بدون عبور از مرحله‌ی لقاح بین دو سلول جنسی نر و ماده تشکیل می‌شود. این پدیده با توجه به تولید گیاهان هاپلوئید، تهیه بذور مصنوعی و بهینه‌سازی گیاهان دارای اهمیت خاصی است (۱۰،۵). در این بررسی، کالوس‌های ترد و غیر آبی به‌عنوان کالوس‌های رویان‌زا ارزیابی شدند (۲۴).

نتایج نشان داد که مقدار مناسب غلظت و ترکیب دو تنظیم‌کننده‌ی BAP و NAA، بسته به منشاء ریزنمونه متغیر است و ریزنمونه‌ها نسبت به ترکیبات مختلف دو تنظیم‌کننده، واکنش‌های متفاوتی بروز می‌دهند. به طور کلی، کالوس‌های بدست‌آمده از همه ریزنمونه‌ها کالوس‌هایی سفید، ترد و شکننده بودند که به نظر می‌رسد به دلیل قرار دادن کالوس‌ها تحت شرایط تاریکی باشد (شکل ۵). از سوی دیگر برخی از ترکیبات هورمونی کالوس‌های جنین‌زا تولید نمودند (شکل ۶). جنین‌زایی سوماتیکی فرآیند پیچیده‌ای است که ممکن است

شکل ۵- تأثیر سطوح مختلف تنظیم‌کننده‌های رشد بر القاء کالوس ریزنمونه‌های مختلف. الف) قطعات گرهی کشت شده در محیط حاوی ۰/۲ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۲ میلی‌گرم در لیتر NAA. ب) برگ کشت شده در محیط حاوی ۱ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر NAA. ج) جوانه انتهایی کشت شده در محیط حاوی ۲ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۰/۱ میلی‌گرم در لیتر NAA. د) میانگره کشت شده در محیط حاوی ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۲ میلی‌گرم در لیتر NAA.

Figure 5. Effect of different levels of growth regulators on callus induction of different explants. A) Nodal segments cultured in medium containing 0.2 mg l⁻¹BAP and 2 mg l⁻¹ NAA. B) Leaves cultured in medium containing 1 mg l⁻¹ BAP and 0.5 mg l⁻¹ NAA. C) Terminal bud cultured in medium containing 2 mg l⁻¹ BAP and 0.1 mg l⁻¹ NAA. D) Internodes cultured in medium containing 0.5 mg l⁻¹ BAP and 2 mg l⁻¹ NAA

شکل ۶- تأثیر منشأ ریزنمونه و تیمارهای هورمونی بر القاء کالوس‌های جنین‌زا. الف) جوانه انتهایی در محیط حاوی ترکیب هورمونی ۰/۲ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر NAA. ب) قطعات گرهی در محیط حاوی ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۰/۱ میلی‌گرم در لیتر NAA. ج) میانگره در محیط حاوی ۱ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۰/۱ میلی‌گرم در لیتر NAA. د) برگ در محیط حاوی ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۲ میلی‌گرم در لیتر NAA

Figure 6. Effect of origin of explants and hormonal treatments on induction of embryogenic calli. A) Terminal bud in medium containing 0.2 mg l⁻¹ BAP and 0.5 mg l⁻¹ NAA. B) Nodal segments in medium containing 0.5 mg l⁻¹ BAP and 0.1 mg l⁻¹ NAA. C) Internodes in medium containing 1 mg l⁻¹ BAP and 0.1 mg l⁻¹ NAA. D) Leaves in medium containing 0.5 mg l⁻¹ BAP and 2 mg l⁻¹ NAA

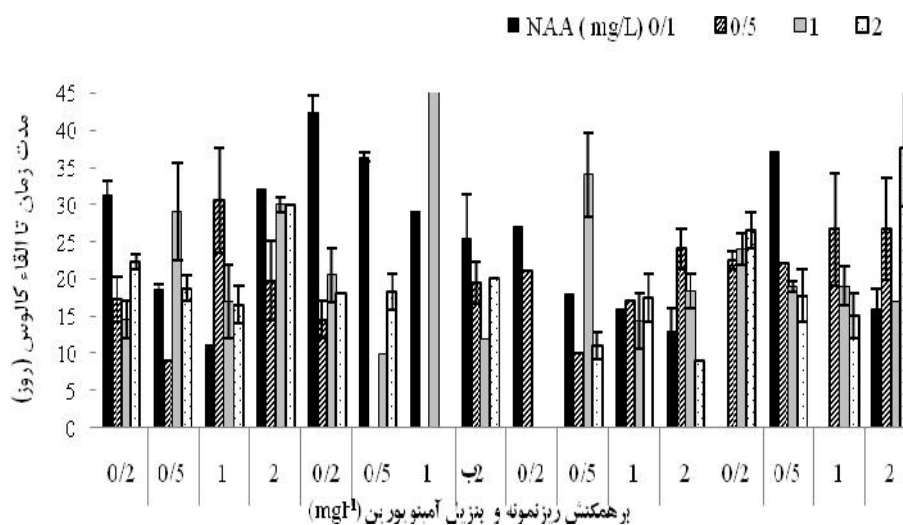
۰/۵ میلی‌گرم در لیتر NAA، منجر به تولید حداکثر حجم کالوس گردید (شکل ۸). اثرات مطلوب ریزنمونه‌ی میانگره بر حجم کالوس‌های تولید شده در جدول ۲ نیز کاملاً مشهود است. تأثیر مطلوب ریزنمونه‌ی میانگره و NAA بر بهینه‌سازی کشت کالوس بایونه در گذشته نیز اثبات شده است (۱۴).

نتایج حاصل از تجزیه واریانس (جدول ۱)، بیانگر عدم حساسیت درصد کال‌زایی کشت‌های مرزه به تنظیم‌کننده‌های مختلف و برهم‌کنش آن‌ها با منشاء ریزنمونه است. به نحوی که نتایج به دست آمده، حاکی از کال‌زایی ریزنمونه‌ها در تمام سطوح تنظیم‌کننده‌های رشد (نسبت‌های برابر اکسین به

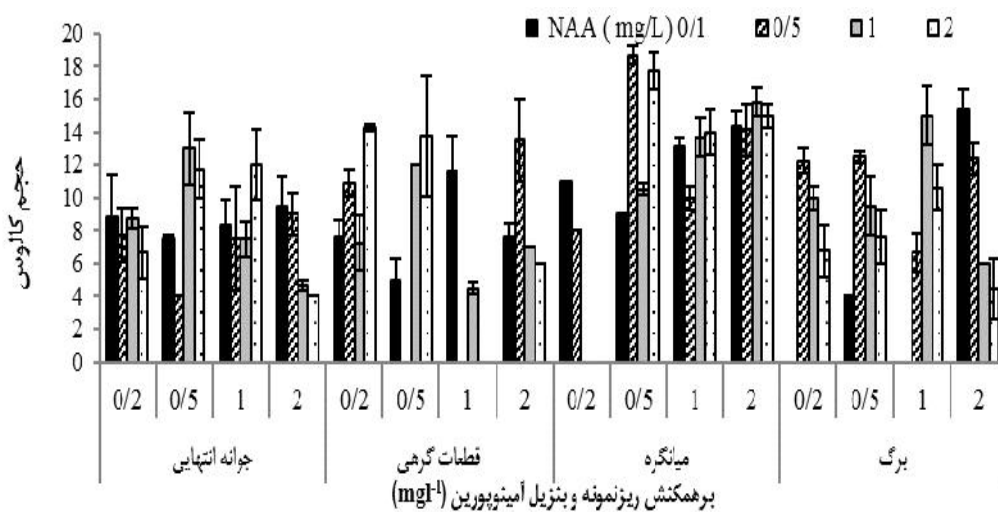
اثرات بر هم‌کنش سه‌گانه‌ی فاکتورهای مورد بررسی، بر صفات مدت زمان تا القاء کالوس و حجم کالوس معنی‌دار بود، اما هیچ‌گونه تفاوتی برای درصد کال‌زایی مشاهده نشد (جدول ۱). نتایج مقایسه میانگین برهم‌کنش سه‌گانه، برای صفت مدت زمان تا القاء کالوس در شکل ۷ نشان داده شده است. همان‌طور که مشخص است، قطعات گرهی کشت شده در محیط حاوی ۱ میلی‌گرم در لیتر BAP و ۱ میلی‌گرم در لیتر NAA، بیشترین زمان را برای القاء کالوس به خود اختصاص داده است. از سوی دیگر، اثرات معنی‌دار بر هم‌کنش سه‌گانه برای صفت حجم کالوس نشان داد که ریزنمونه‌ی میانگره در محیط کشت تکمیل شده با ۰/۵ میلی‌گرم در لیتر BAP و

کالوس است. که از این خصوصیت می‌توان برای انجام کارهای اصلاحی در این گیاه استفاده نمود.

سیتوکینین، نسبت بیشتر اکسین به سیتوکینین و نیز نسبت بیشتر سیتوکینین به اکسین) بود. این امر نشان‌دهنده‌ی قابلیت انعطاف‌پذیری این گیاه به محیط‌های مختلف و تولید

شکل ۷- مدت زمان تا القاء کالوس ریزنمونه‌های مختلف در پاسخ به ترکیبات هورمونی مختلف ($mg\ l^{-1}$: میلی‌گرم در لیتر)
 Figure 7. Duration to callus induction of different explants in response of different hormonal combination

شکل ۸- تغییرات صفت حجم کالوس ریزنمونه‌های مختلف در پاسخ به ترکیبات هورمونی مختلف ($mg\ l^{-1}$: میلی‌گرم در لیتر)
 Figure 8. Change of volume callus in response of different hormonal combination

منابع

- Ahmadi, Sh., F. Sefidkon, P. Babakhanlo, F. Asgari, K. Khademi and M.A. Karimifar. 2009. Comparing essential oil composition of *Satureja bachtiarica* Bunge before and full flowering stages in field and provenance. Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants, 2: 159-169 (In Persian).
- Bezic, N., M. Skocibusic and V. Dunkic. 2005. Phytochemical composition and antimicrobial activity of *Satureja montana* L. and *Saturaja cuneifolia* Ten. essential oil. Acta Botanica Croatica, 64: 313-322.
- EL-Gazzar, A. and L. Watson 1970. A taxonomic study of *Labiatae* and related genera. New Phytologist, 69: 451-486.
- Hadian, J., S.M.F. Tabatabaei, M.R. Naghavi, Z. Jamzad and T. Ramak-Masoumi. 2008. Genetic diversity of Iranian accessions of *Satureja hortensis* L. based on horticultural traits and RAPD markers. Scientia Horticulturae, 115: 196-202.
- Majd, A., F. Chamandoosti, S. Mehrabian and M. Shedai 2008. Somatic embryogenesis and plant regeneration in Canola (*Brassica napus* L.). Iranian Journal of Biology, 4: 344-352 (In Persian).
- Mehrabi, A.A., M. Omid and B.E. Seied-Tabataei. 2002. In vitro culture and effects of explants coculturing in canola (*Brassica napus* L.). Iranian Journal of Agricultural Sciences, 4: 627-635 (In Persian).
- Motaghinia, T. 2013. Effect of explant, medium and plant growth regulators on induction rate of *Satureja hortensis* L. M.Sc. Thesis, Mashhad University, Faculty of Sciences. 150 pp (In Persian).
- Mulabagal, V. and H.S. Tsay. 2004. Plant cell cultures an alternative and efficient source for the production of biologically important secondary metabolites. International Journal of Applied Science and Engineering, 2: 29-48.
- Murashige, T. and F. Skoog. 1962. A revised medium for rapid growth and bioassay with tobacco cultures. Physiological Plantarum, 15: 473-497.
- Musavizadeh, S.J., K. Mashayekhi, Kh. Hemmati and B. Kamkar. 2010. Evaluation of media elements and materials on petiole somatic embryogenesis of carrot (*Daucus carota* L.). Journal of Plant Production, 17: 1-21 (In Persian).
- Omid, M. and N. Farzin. 2012. Biotechnology approaches for improvement of medicinal plants. Modern Genetics Journal, 30: 209-220 (In Persian).
- Peyvandi, M., L. Kazemi and A. Majd. 2009. Callogenesis and organogenesis of *Lavandula vera* DC. Journal on Plant Sciences Researches, 3: 57-64 (In Persian).
- Quazi, M.H. 1980. In vitro multiplication of *Lavandula* spp. Annals of Botany, 45: 361-362.
- Reichling, J. and H. Becker. 1976. Callus culturen von *Matricaria chamomolia* Planta Medica, 30: 258-268.
- Sadeghian, S., G.A. Ranjbar and S.K. Kazemitabar. 2014. Consideration and selection of suitable hormonal composition for in vitro shoot regeneration and propagation of *Ocimum basilicum* L. Journal of Crop Breeding, 13: 1340-48 (In Persian).
- Sahrarooa, A., M. Babalara, M.H. Mirjalilib, M.R. Fattahi-Moghaddamb and S. Nejad-Ebrahamic. 2014. In vitro callus induction and rosmarinic acid quantification in callus culture of *Satureja khuzistanica* Jamzad (Lamiaceae). Iranian Journal of Pharmaceutical Research, 13: 1447-1456.
- Salehian-Agblagh, H., N.A. Babaeian-Jelodar, G.A. Ranjbar and N.A. Bagheri. 2011. Investigation of Plant Growth Regulators Effect on Callus Induction and Green Plant Regeneration of Rice Cultivars. Journal of Crop Breeding, 4: 80-93 (In Persian).
- Sato, H., S. Enomoto, S. Oka and I.Y. Hasomik. 1993. Plant regeneration from protoplast of peppermint (*Menthapiperata*). Plant Cell Reports, 12: 546-550.
- Sefidkon, F., L. Sadeghzadeh, M. Teimouri, F. Asgari and Sh. Ahmadi. 2007. Antimicrobial effects of the essential oils of two *Satureja* species (*S. Khuzistanica* Jamzad and *S. bachtiarica* Bunge) in two harvesting time. Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants, 2: 174-182 (In Persian).
- Soltani-Pool, M., A. Mohammadi, H. Rahnama and B. Abaszadeh. 2014. Callogenesis investigation of lemon balm (*Melissa officinalis* L.). Iranian Journal of Agronomy and Plant Breeding, 1: 45-54 (In Persian).
- Souad, E.G., H.S. Taha and A.M. Kamel. 2006. In vivo and in vitro comparative studies on production of essential oils from *Origanum* spp. Journal of Food, Agriculture and Environment, 4: 127-134.
- Tripathi, L. and J.N. Tripathi. 2003. Role of biotechnology in medicinal plants. Tropical Journal of Pharmaceutical Research, 2: 243-253.
- Vikrant, V., J.K. Grover, N. Tandon, S.S. Rathi and N. Gupta. 2001. Treatment with extracts of *Momordica charantia* and *Eugenia Jambolana* prevents hyperglycemia and hyperinsulinemia in fructose fed rats. Journal of Ethnopharmacology, 76: 139-143.
- Von-Arnold, S., P. Sabala-IBozhkov, J. Dyachok and L. Filonova. 2002. Development pathways of somatic embryogenesis. Plant Cell Tissue and Organ Culture, 69: 233-249.

Optimization of Callus Culture of *Satureja Bachtiarica* L. using Different Explants and Concentrations of Growth Regulators

Leila Elyasi¹, Ali-Ashraf Mehrabi², Mehdi Seyedi³ and Zeinab Safari⁴

1, 2 and 3- Gradated M.Sc., Associate Professor and Assistant Professor, Ilam University

4- PhD Student, Ilam University (Corresponding Author: zsafari_89@yahoo.com)

Received: February 17, 2015 Accepted: September 20, 2015

Abstract

Satureja bachtiarica L, an important medicinal plant from Lamiaceae family is valuable because of its medical compounds. Optimization of in vitro culture through callogenesis is proposed to be an alternative for vegetative propagation. In present study, an efficient protocol has been developed for callus induction of *S. bachtiarica* using different explants and concentrations of plant growth regulators on MS basal medium. Results indicated that the highest rate of callogenesis (16.82±0.94 days after culture) and callus volume (14.17±0.47) were achieved from internodes explants. On the other hand, for percentage of callus induction, shoot tips, internodes and nodal segments explants were more efficient than that of leaves explants. According to the results, the nodal segments cultured on medium supplemented with 1 mg l⁻¹ BAP plus 1 mg l⁻¹ NAA led to a remarkable decrease in induction rate of calli. Maximum callus volume was obtained from internodes explants cultured on medium supplemented with 0.5 mg l⁻¹ BAP plus 0.5 mg l⁻¹ NAA.

Keywords: Callus, Explant, Growth regulator, Medium, *Satureja bachtiarica* L.